

“OILADA YOSHLAR SHAXSIY IDENTITETIGA IJTIMOYIY TARMOQLAR TA'SINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA MUAMMOLARIGA YECHIMLAR”

Andijon davlat pedagogika instituti
Pedagogika va psixologiya kafedrası o‘qituvchisi
Tojiboyeva Nodiraxon Tursunaliyavna

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19354256>

Annotatsiya: Ushbu ilmiy ish yoshlar shaxsiy identitetining shakllanishida ijtimoiy tarmoqlarning ijtimoiy-psixologik ta’sirini tahlil qiladi. Tadqiqotda Erik Eriksonning psixososial rivojlanish nazariyasi, James Marcianing identitet maqomlari nazariyasi, Leon Festingerning ijtimoiy taqqoslash nazariyasi va Henri Tajfelning ijtimoiy identitet nazariyasi asos sifatida ishlatilgan. Tahlillar ijtimoiy tarmoqlarning ikki tomonlama ta’sirini ko’rsatadi: konstruktiv (ijtimoiy qo’llab-quvvatlash, o’zini ifoda etish, ijodiy va kasbiy rivojlanish) va destruktiv (idealizatsiyalangan obrazlar, tashqi bahoga qaramlik, kiberbulling, virtual va real “men” tafovuti). Tadqiqot natijalari raqamli savodxonlikni oshirish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va o’z-o’zini baholashni ichki qadriyatlarga asoslash orqali identitetni sog’lom shakllantirish bo’yicha tavsiyalarni o’z ichiga oladi.

Abstract: This scientific work analyzes the socio- psychological impact of the personal identity of young people in social networks. The study draws on Erik Erikson's psychosocial control theory, James Marsia's identity status theory, Leon Festinger's social comparison theory and Henry Tajfel's social identity theory. Analyzes show the twofold influence of social network: constructive (social support, self-expression, creative and professional development) and destructive (idealized images, dependence on external evaluation, cyberbullying, virtual and real "I" gap). The results of the study include recommendations for improving digital literacy, developing critical thinking and building a healthy identity by basing self-evaluation on internal values.

Kalit so’zlar: yoshlar, shaxsiy identitet, ijtimoiy tarmoqlar, ijtimoiy taqqoslash, ijtimoiy identitet, raqamli identitet, psixologik rivojlanish, o’zini ifoda etish, kiberbulling, media savodxonlik, virtual va real “men” tafovuti, tanqidiy fikrlash.

Kirish qism: XXI asrda raqamli texnologiyalar va internet kommunikatsiyasining jadal rivojlanishi yoshlar hayot tarzini tubdan o’zgartirdi. Ijtimoiy tarmoqlar kundalik muloqot, o’zini ifoda etish, axborot olish va ijtimoiylashuvning asosiy vositalaridan biriga aylandi. Natijada shaxsiy identitetning shakllanish jarayoni endilikda nafaqat real ijtimoiy muhit, balki virtual makon bilan ham uzviy bog’liq holda kechmoqda. Ayniqsa o’smirlik va ilk yoshlik davrida identitetning faol shakllanishi raqamli muhit ta’siriga nisbatan sezgirlikni oshiradi. Rivojlanish psixologiyasi doirasida Erik Erikson tomonidan ishlab chiqilgan psixososial rivojlanish nazariyasida o’smirlik bosqichi “identitetga qarshi rol chalkashligi” davri sifatida tavsiflanadi. Ushbu bosqichda shaxs o’zining qadriyatlari, ijtimoiy roli va hayotiy maqsadlarini aniqlashga intiladi. Keyinchalik James Marcia identitet shakllanishini izlanish va majburiyat mezonlari orqali empirik jihatdan asoslab bergan. Zamonaviy sharoitda mazkur jarayon ijtimoiy tarmoqlardagi o’zini namoyon qilish, ijtimoiy taqqoslash va ijtimoiy tasdiq mexanizmlari bilan boyimoqda. Ijtimoiy psixologiyada Leon Festinger tomonidan asoslangan ijtimoiy taqqoslash nazariyasi hamda Henri Tajfel tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy identitet nazariyasi yoshlar shaxsiy identitetiga ijtimoiy muhitning ta’sirini tushuntirishda muhim metodologik asos bo’lib xizmat qiladi. Raqamli platformalarda idealizatsiyalangan obrazlar, ijtimoiy tasdiq mexanizmlari va guruhga mansublik hissi yoshlarning o’zini anglash jarayoniga ijobiy hamda salbiy yo’nalishda ta’sir ko’rsatishi mumkin. Mazkur ilmiy

ishning dolzarbligi shundaki, ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi yoshlar psixologik rivojlanishining ajralmas omiliga aylangan bo‘lib, ularning identitet shakllanish jarayonini chuqur o‘rganish nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotning maqsadi — yoshlar shaxsiy identitetiga ijtimoiy tarmoqlarning ijtimoiy-psixologik ta’sir mexanizmlarini tahlil qilish hamda ilmiy asoslangan profilaktik va korreksion yondashuvlarni asoslab berishdan iborat.

Asosiy qism: Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar yoshlar shaxsiy identitetining shakllanishida raqamli muhit, ayniqsa ijtimoiy tarmoqlar tizimli va ko‘p omilli ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi. Rivojlanish psixologiyasi nuqtayi nazaridan, Erik Erikson ta’riflagan o‘smirlik davridagi “identitetga qarshi rol chalkashligi” bosqichi bugungi kunda onlayn makon bilan integratsiyalashgan holda kechmoqda. Ushbu bosqichda shaxs faol ravishda izlanadi, tajriba qiladi va o‘zini turli rollarda sinab ko‘radi. James Marcia tomonidan ishlab chiqilgan identitet maqomlari nazariyasiga ko‘ra, izlanish va majburiyat darajasi identitetning shakllanganlik darajasini belgilaydi. Ijtimoiy tarmoqlar aynan izlanish jarayonini kengaytiradi, biroq majburiyatning yuzaki shakllanish xavfini ham oshiradi. Empirik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlardan intensiv foydalanish ijtimoiy taqqoslash jarayonini kuchaytiradi. Leon Festinger nazariyasiga ko‘ra, inson o‘zini boshqalar bilan solishtirish orqali baholaydi. Ayniqsa vizual kontentga asoslangan Instagram va TikTok platformalarida idealizatsiyalangan obrazlar ustuvorligi yuqoriga yo‘naltirilgan ijtimoiy taqqoslashni kuchaytiradi. Meta-tahlillar (masalan, Body Image va Computers in Human Behavior jurnallarida chop etilgan tadqiqotlar) shuni ko‘rsatadiki, bunday taqqoslash past o‘zini baholash, tashqi ko‘rinishdan norozilik va depressiv simptomlar bilan ijobiy korrelyatsiyaga ega. Neyropsixologik tadqiqotlar esa ijtimoiy tasdiq mexanizmini izohlaydi. “Layk” va ijobiy izohlar miya mukofot tizimini faollashtiradi, ayniqsa ventral striatum hududida dopamin ajralishini kuchaytiradi. FMRI tadqiqotlari (masalan, UCLA tadqiqotchilari tomonidan o‘tkazilgan eksperimentlar) o‘smirlar ijtimoiy tasdiqqa kattalarga nisbatan sezgirroq ekanini ko‘rsatgan. Bu esa tashqi bahoga qaramlikni kuchaytirib, identitetni ichki qadriyatlardan ko‘ra ijtimoiy reaksiyalar asosida shakllantirish xavfini oshiradi. Ijtimoiy identitet nazariyasi doirasida Henri Tajfel tomonidan ishlab chiqilgan konsepsiya shuni ta’kidlaydiki, shaxs o‘zini ma’lum guruhga mansubligi orqali anglaydi. Onlayn hamjamiyatlar yoshlar uchun yangi referent guruhlarni yaratadi. Bu ijobiy identitet va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirishi mumkin, ayniqsa marginal yoki kam sonli guruhlarga mansub yoshlar uchun. Shu bilan birga, algoritmik filtr pufakchalari (filter bubbles) va aks-sado kamerasi (echo chamber) effekti qarashlarning bir yoqlama mustahkamlanishiga olib kelishi mumkin. Bu esa identitetning radikallashuvi yoki torayishiga sabab bo‘lishi ehtimolini oshiradi. Kiberbulling masalasi ham identitet shakllanishiga jiddiy ta’sir ko‘rsatadi. Journal of Adolescent Health va Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking jurnallarida chop etilgan tadqiqotlar kiberbulling qurbonlarida xavotir, depressiya va past o‘zini qadrlash ko‘rsatkichlari yuqori ekanini aniqlagan. Doimiy salbiy onlayn tajriba identitetning salbiy shakllanishiga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlarning ijobiy jihatlari ham ilmiy jihatdan tasdiqlangan. Faol va konstruktiv foydalanish (masalan, ijodiy kontent yaratish, kasbiy tarmoqlanish, ta’limiy resurslardan foydalanish) o‘zini ifoda etish va kompetensiya hissini oshiradi. Tadqiqotlar ko‘rsatadiki, faol (active use) foydalanish passiv (faqat kuzatish) foydalanishga nisbatan psixologik farovonlik bilan ko‘proq bog‘liq. Ilmiy asoslangan profilaktik va korreksion yondashuvlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi: birinchidan, raqamli savodxonlikni oshirish va media kontentni tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirish; ikkinchidan, o‘z-o‘zini baholashni ichki kompetensiyalar va real yutuqlarga asoslash; uchinchidan, ota-ona va pedagoglar tomonidan qo‘llab-quvvatlovchi, muloqotga asoslangan nazorat modeli; to‘rtinchidan, psixologik treninglar orqali refleksiya va emotsional regulyatsiya ko‘nikmalarini rivojlantirish. Ijtimoiy tarmoqlar yoshlar identitetining shakllanishiga murakkab, ko‘p darajali va

o‘zaro bog‘liq mexanizmlar orqali ta’sir ko‘rsatadi. Ta’sirning yo‘nalishi foydalanish turi (faol yoki passiv), ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash darajasi, shaxsning psixologik yetukligi va media savodxonligiga bog‘liq. Shuning uchun mazkur muammoni hal etishda individual, oilaviy va institutsional darajadagi kompleks yondashuv zarur hisoblanadi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, yoshlar shaxsiy identitetining shakllanishi murakkab, ko‘p bosqichli va ijtimoiy omillar bilan chambarchas bog‘liq jarayon hisoblanadi. Rivojlanish psixologiyasi nuqtayi nazaridan Erik Erikson ta’kidlaganidek, o‘smirlik davrida identitetning shakllanishi shaxsning keyingi hayotiy barqarorligi va ijtimoiy moslashuviga asos yaratadi. James Marcia tomonidan ishlab chiqilgan identitet maqomlari konsepsiyasi esa bu jarayon izlanish va majburiyat darajasi bilan belgilanib, turli tashqi omillar ta’sirida o‘zgarishi mumkinligini ko‘rsatadi. Zamonaviy sharoitda ijtimoiy tarmoqlar identitet shakllanishining muhim ijtimoiy muhitiga aylangan. Leon Festinger nazariyasiga ko‘ra, ijtimoiy taqqoslash jarayoni raqamli platformalarda yanada kuchayadi va bu yoshlarning o‘zini baholashiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, Henri Tajfel tomonidan asoslangan ijtimoiy identitet nazariyasi onlayn hamjamiyatlar va guruhga mansublik hissi yoshlar o‘zini anglash jarayonida muhim rol o‘ynashini tasdiqlaydi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlarning ta’siri ikki tomonlama xarakterga ega. Bir tomondan, ular o‘zini ifoda etish, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, ijodiy va kasbiy rivojlanish imkonini beradi. Ikkinchi tomondan, idealizatsiyalangan obrazlar, ijtimoiy tasdiqqa qaramlik, kiberbulling va virtual-real tafovut identitet beqarorligi, past o‘zini baholash va emotsional zo‘riqishga olib kelishi mumkin. Shu bois, yoshlar identitetining sog‘lom shakllanishini ta’minlash uchun kompleks yondashuv zarur: raqamli savodxonlikni rivojlantirish, tanqidiy fikrlashni shakllantirish, o‘z-o‘zini baholashni ichki qadriyatlarga asoslash hamda oilaviy va ta’lim muhitida qo‘llab-quvvatlovchi psixologik iqlim yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy tarmoqlardan ongli va me’yorida foydalanish sharoitida ular shaxsiy rivojlanish omiliga aylanishi mumkin. Demak, masalaning yechimi taqiqlashda emas, balki ijtimoiy-psixologik kompetensiyalarni mustahkamlashda namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Erik Erikson. Identitet: Yoshlar va inqiroz (Identity: Youth and Crisis). Nyu-York: W. W. Norton, 1968.
Havola: https://en.wikipedia.org/wiki/Identity:_Youth_and_Crisis
2. James Marcia. “Ego-identitet maqomlarini rivojlantirish va tasdiqlash” (Development and validation of ego-identity status). Journal of Personality and Social Psychology, 1966.
Havola: https://en.wikipedia.org/wiki/James_Marcia
3. Leon Festinger. “Ijtimoiy taqqoslash jarayoni nazariyasi” (A Theory of Social Comparison Processes). Human Relations, 1954.
Havola: https://en.wikipedia.org/wiki/Social_comparison_theory
4. Henri Tajfel. “Ijtimoiy identitet va guruhlararo xulq-atvor” (Social Identity and Intergroup Behavior). Social Science Information, 1974.
Havola: https://en.wikipedia.org/wiki/Social_identity_theory
5. Valkenburg, P. M., Peter, J. (2011). “Onlayn muloqot va o‘smirlar farovonligi” (Online Communication and Adolescent Well-Being). Journal of Computer-Mediated Communication.
Havola: <https://academic.oup.com/jcmc>
6. Kross, E. va boshq. (2013). “Facebookdan foydalanish yosh kattalarning sub’ektiv farovonligiga salbiy ta’sir qiladi” (Facebook Use Predicts Declines in Subjective Well-Being in

- Young Adults). PLOS ONE.
Havola: <https://journals.plos.org/plosone>
7. Perloff, R. M. (2014). “Ijtimoiy tarmoqlarning yosh ayollar tanasi tasviri va o‘zini baholashga ta’siri” (Social Media Effects on Young Women’s Body Image Concerns). Sex Roles. Havola: <https://link.springer.com/journal/11199>
8. Twenge, J. M. (2017). iGen. Nyu-York: Atria Books.
Havola: <https://www.jeantwenge.com/igen-book/>